

Українські політичні партії та їхні програми на початку XX ст

Українські політичні партії, які виникли на початку ХХ ст., відіграли вирішальну роль у національному самоутвердженні українців, стали могутнім фактором політичної структуризації українського суспільства. Революційна українська партія (РУП) була першою та однією з найвпливовіших партій в українському національно-визвольному русі в Російській імперії на початку ХХ ст. РУП належить визначальна роль у формуванні партійно-політичної атмосфери в Україні дорадянського періоду. Тому не дивно, що історія першої української партії в Наддніпрянській Україні викликала великий інтерес у працях дослідників у 1917-1920-х рр.

- Розгортання національно-визвольного руху, його переростання в Українську революцію 1917-1920 рр., відновлення національної державності України стали потужним чинником активізації історичних досліджень, підвищення їх ролі в суспільному житті та державних процесах. У складних умовах становлення української держави у 1917-1920 рр. дослідження з української партійно-політичної історії набули особливої актуальності. У 1920-ті роки, незважаючи на важкі умови і відносну політичну свободу, українські історики продовжували плідно працювати. Цей період характеризується відносною розквітстю історичної думки та наукового пошуку.

Значний масив літератури про діяльність українських політичних партій в Російській імперії на початку ХХ ст. потребує комплексного й ґрунтовного історіографічного аналізу. Сучасний етап розвитку історичної науки вимагає зламу застарілих підходів та стереотипів у вивченні національної історії, переосмислення наукової спадщини дослідників. Глибоке, наукове, об'єктивне відтворення історичного досвіду партійно-політичних процесів у Наддніпрянській Україні на початку ХХ ст. може стати методологічним ключем для розуміння політичних проблем сучасності, корисним надбанням новітніх українських партій і організацій. Метою пропонованої статті є комплексний аналіз праць дослідників, котрі розглядали у 1917-1920-х роках історію РУП. Це зумовлює наступні дослідницькі завдання: здійснити історіографічний огляд робіт дослідників 1917-1920-х рр. та розкрити їхнє значення для переосмислення і доповнення проблеми; визначити особливості стану дослідження проблеми у вітчизняній історіографії.

Історіографія українських політичних партій та організацій в Російській імперії на межі ХІХ-ХХ ст. залишається актуальною і маловивченою темою. Серед сучасних праць істориків, в яких фрагментарно висвітлювались окремі аспекти досліджуваної проблеми, слід відзначити роботи історіографічного характеру. Спеціальні огляди історіографії діяльності РУП здебільшого є публікацією дисертаційних досліджень чи їх фрагментів. У цілому слід констатувати відсутність ґрунтовних узагальнюючих і спеціальних праць із зазначеної проблеми.

Відновлення української державності у 1917 р. призвело до змін у політичному, соціально-економічному та національно-культурному житті України. Українська революція справила глибинний вплив на розвиток історичної науки, висвітила актуальні та недосліджені проблеми, започаткувала державну підтримку історичних досліджень [4, с.253]. Наукове вивчення минулого України, зокрема, партійнополітичної історії стало нагальною потребою нації. Однак в складних умовах становлення української держави у 1917-1920 рр. дослідження з української партійнополітичної історії не могли проводитися повноцінно та об'єктивно.

Дослідження з історії РУП, що з'явилися у 1917-1920 рр., були підготовлені активними діячами національного руху. Це в основному невеликі брошури, наукові розвідки, нариси та статті з історії РУП. Значна частина цих праць була видана за межами підросійської України. Це пов'язано, в першу чергу, з складними суспільнополітичними процесами, що відбувалися у Наддніпрянській Україні у 1917-1920 рр. Чимало українських істориків були змушені емігрувати, оскільки під чужою владою були позбавлені можливості вільно займатися науковими дослідженнями [28, с.20].

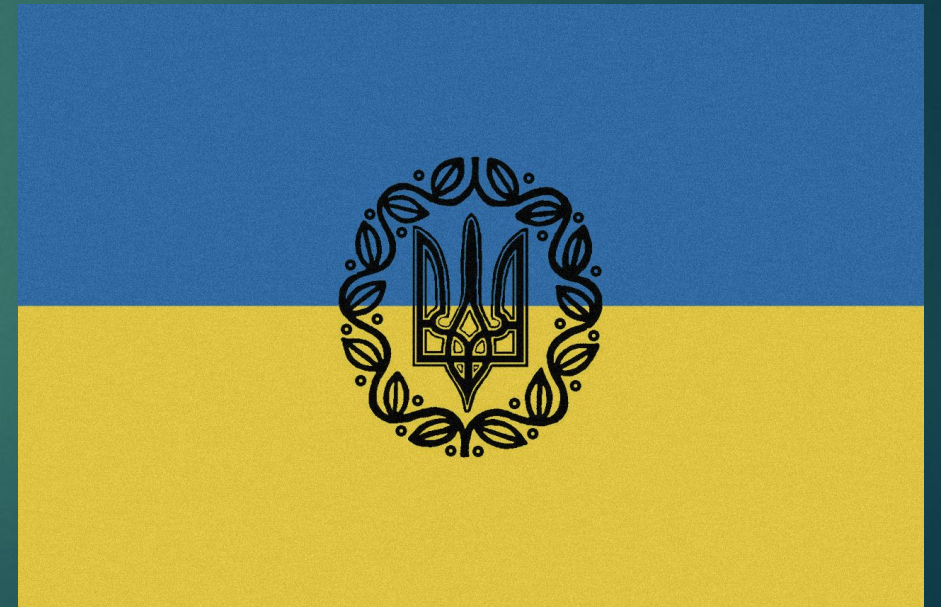
В основному ці праці носили інформативно-описовий, узагальнюючий характер, а їх автори ставили за мету ознайомити громадськість з основними етапами становлення українських політичних партій на початку ХХ ст., їх програмними вимогами. Серед цих розвідок можна відзначити праці П.Гайдалемівського, М.Грушевського, В.Дорошенка, М. Ковалевського, П.Стебницького, В.Степанка і Я.Довбищенка та ін. Всі ці дослідники, повідомляючи про існування РУП, не вдавалися до детального аналізу її діяльності, хоча і проливали певне світло на питання ідейної еволюції та організаційного становлення першої української політичної партії в Російській імперії на початку ХХ ст. Зокрема, у брошурі В. Степанюка та Я.Довбищенка “З історії українського соціал-демократичного руху (1900-1918)” , автори простежили основні віхи становлення української соціал-демократії у Наддніпрянській Україні.

У 1920-ті роки незважаючи на важкі умови і відносну політичну свободу, вітчизняні історики в радянській Україні продовжували плідно працювати. Цей період характеризується відотною розкутістю історичної думки та наукового пошуку. Зміна соціального замовлення в гуманітарній сфері призвели до заборони дослідження ряду питань з історії національно-визвольного руху в Україні, і зокрема, української партійнополітичної історії. Якщо у 1921-1925 рр. існував ще певний плюралізм у науковому і суспільному житті і збереженню національних традицій сприяла політика українізації, то у 1926-1930 рр. посилення командно-адміністративного та ідеологічного наступу на українську історичну науку поступово почало переводити її на рейки марксистської методології.

В контексті вищесказаного досить цікавими є перші офіційні радянські дослідження з історії зародження та становлення КП(б)У, в яких висвітлювалася позиція більшовицької партії до інших українських політичних партій. Так, у 1923 р. у Харкові вийшла з друку робота колишнього бундівця М.РавичаЧеркаського “Історія КП(б)У”, в якій обґрунтовувалась ідея рівноцінного впливу трьох соціал-демократичних організацій у Наддніпрянській Україні на початку ХХ ст. - РУПУСДРП, РСДРП і Бунду. Як писав історик “... вся масова соціал-демократична робота проводилась трьома паралельно існуючими партійними організаціями, різними за своєю національною фізіономією”

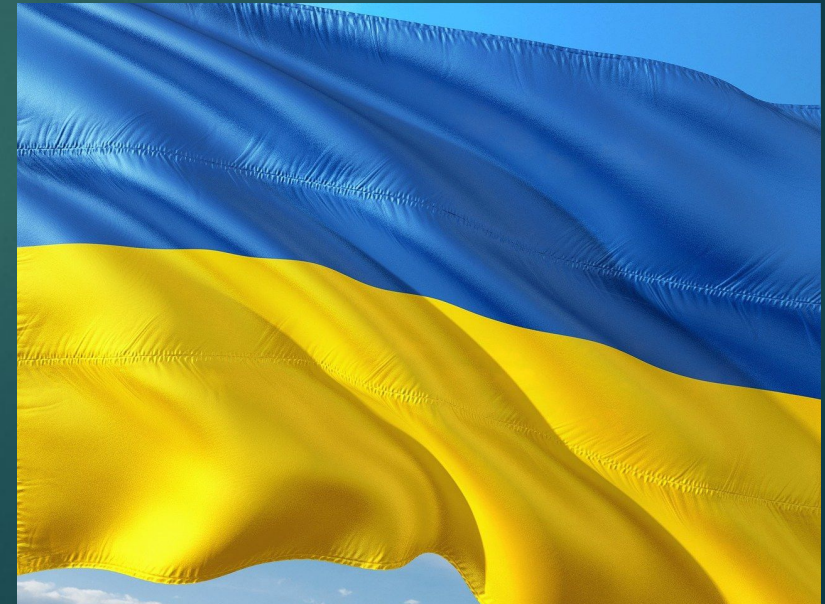
Дослідник вказав на велике значення Бунду в історії революційного руху на Україні, однак відразу ж визнав, що самостійної ролі Бунд не мав. Тому всю увагу М.Равич-Черкаський сконцентрував на дослідженні діяльності двох основних соціал-демократичних організацій - РСДРП і РУП-УСДРП. Автор обґрунтовував та пропагував теорію “двокорінності” КП(б)У, згідно з якою ідейними попередниками КП(б)У в рівній мірі визнавались російські більшовики та ліві українські соціал-демократи. Як відзначив сучасний історик В.Головченко, це досить зручна в політичному відношенні для вихідців із РУП, УСДРП, Бунду думка про їх рівні з російськими комуністами права на керівництво радянською Україною.

Висвітлюючи історію РУП, М.Равич-Черкаський подекуди приходять до суперечливих тверджень, зокрема, вказує що членами цієї партії були також відомі українські діячі І.Франко та М.Грушевський. Щодо брошури “Самостійна Україна”, то М.Равич-Черкаський, як і більшість дорадянських дослідників, назвав програму “дико-шовіністичною” [30, с.28]. Особливу увагу М.Равич-Черкаський звернув на агітаційно-пропагандистську і видавничу діяльність РУП, охарактеризував структуру партії

Вивчаючи історію становлення РУП, О.Гермайзе проаналізував, в яких соціально-економічних та суспільно-політичних умовах відбувався процес зародження, формування і розвитку першої української політичної партії у Наддніпрянській Україні. Автор висвітлив розвиток українських соціал-демократичних організацій в 1890-х роках, появу і поширення марксистських ідей серед української інтелігенції. Діяльність РУП О. Гермайзе розглядав як “передісторію” революційного марксизму на українському ґрунті, “...РУП ніби проторує шлях для з’явлення нової ідеології революційного марксизму серед української радикальної молоді й разом з тим шукає стежок до з’єднання з пролетаріатом, до підпорядкування своєї лінії його інтересам та його прагненням”

Відсутність чіткої програми на початковому етапі становлення РУП В. Дорошенко пояснював мішаним складом членів партії: "... були тут і радикальні націоналісти, далекі від соціалізму, але настроєні революційно, й люди, що хиталися між есдецтвом і есерівством" . Аналізуючи перші програмні документи та видання РУП, дослідник приходить до висновку про домінування соціалістичних позицій (спочатку соціал-революційної програми, а дещо пізніше - соціал-демократичної). До подібних висновків пізніше приходять О.Гермайзе і А.Ріш .

У своїй статті “РУП і УСДРП” В.Дорошенко запропонував свою періодизацію історії РУП. Дослідник історію партії поділив на наступні етапи: 1) селянська доба (1900-1903 рр.) - пов'язана з іменем засновника та першого керівника РУП - Д.Антоновича; 2) робітнича доба (1904-1907 рр.), що ділиться на два періоди: а) період урбанізації й перетворення РУП в українську соціалістичну партію сільського і міського пролетаріату (1904-1905 рр.); б) період діяльності окремої УСДРП (1905- 1907 рр.). Робітничу добу історії РУП В.Дорошенко пов'язував з іменем М.Порша. Дослідник намагався персоніфікувати періоди становлення РУП. В той же час розвідка В.Дорошенка не позбавлена певного суб'єктивізму, що пояснюється, в першу чергу, ідейно-політичною позицією автора. Зокрема, дослідник виправдовував позицію РУП і гостро критикував діяльність інших політичних партій (“Спілки” та УНП).

- ▶ Отже, досліджуваний історіографічний період, що був започаткований Українською революцією 1917-1920 рр. і тривав до кінця 1920-х років, можна охарактеризувати відносною розкутістю історичної думки та наукового пошуку. З встановленням радянської влади на Україні на перше місце в історичній науці висувалися історико-партійні дослідження марксистського спрямування, тотально запроваджувалася методологія партійно-класового трактування історичного процесу, що призвело до певного ігнорування дослідження історії української соціал-демократії. Більшість дослідників намагалась об'єктивно та неупереджено висвітлити історію РУП.

Вивченням її історії почали займатися фахівці-історики, а їхні праці стали повноцінними науковими дослідженнями. Дослідники проаналізували витоки РУП, ідеологічно-організаційну еволюцію партії, основні напрями практичної діяльності, оцінили вагомий внесок РУП у розвиток українського національного руху. На відміну від праць дорадянських авторів, дослідження істориків цього періоду містять багато фактичного матеріалу, в них присутні конкретні імена, розширилась джерельна база, присутні посилання на літературу тощо. Серед низки праць, створених у цей період, слід виокремити роботи В.Дорошенка і О.Гермайзе, що витримали перевірку часом на об'єктивність, глибину дослідницького пошуку і не втратили своєї науковопізнавальної цінності. Аналіз визначеної проблеми свідчить, що окремі її сторони ще мало досліджені, особливо це стосується історіографічних аспектів. Предметом подальших розвідок з порушеного питання, може стати дослідження історії РУП в працях радянських, зарубіжних, сучасних дослідників.

Перші політичні партії, які утворені і діяли на території Наддніпрянської України, що перебувала під владою Російської імперії були:

- ▶ 1. Революційна українська партія /РУП/.
- ▶ Виникла в 1900 р. в м. Харкові. Лідери-студенти: Д. Антонович, Б. Камінський, Л. Мацієвич, М. Русов.
- ▶ Мета: самостійна соціалістична Україна.
- ▶ З 1903 р. РУП офіційно відмовилась від програмового завдання – самостійності України, віддавши перевагу соціалістичним, соціально - економічним вимогам та боротьбі за автономію України в складі Російської федерації.
- ▶ В 1904 р. – частина членів РУП приєдналась до Російської соціал-демократичної робітничої партії /РСДРП/ як крайова організація під назвою Українська соціал-демократична спілка /УСДС/ [Скоропис-Йолтуховський, Ткаченко, Мазуренко].
- ▶ В 1905 р. – на II з'їзді РУП була перейменована в Українську соціал-демократичну робітничу партію /УСДРП/.

2. Українська соціалістична партія /УСП/.

- ▶ Виникла в **1900** р.
- ▶ Лідери: Б. Ярошевський, М. Меленевський,- українці польської культури. Створена на взірць Польської соціалістичної партії /ПСП/.
- ▶ Програмні засади: практично не було розбіжності з РУП, тому на деякий час УСП (червень - грудень 1903 р.) навіть об'єднувалась з РУП.
- ▶ В 1904 р. – більшість членів УСП вступила в ПСП.

3. Українська народна (національна) партія /УНП/.

- ▶ Оформилась в 1902 р. як виразно націоналістична опозиція РУП.
- ▶ Лідери: М. Міхновський, О. Макаренко.
- ▶ Мета: "єдина, нероздільна, самостійна, демократична Україна".
- ▶ Головний програмний документ : "10 заповідей члена УНП".

4. Українська демократична партія /УДП/.

- ▶ Виникла в **1904** р.
- ▶ Лідери: Б. Грінченко, С. Єфремов, І. Стешенко, - молодші члени громади та Всеукраїнської Загальної Організації.
- ▶ Мета: ліквідація російського абсолютизму, побудова конституційного ладу, автономія України, широкі демократичні перетворення.
- ▶ В кінці 1904 р. в УДП стався розкол, група лівих діячів проголосила створення Української радикальної партії /УРП/, оскільки їх не задовольняло обмеження лише національно-просвітницькою діяльністю УДП.

5. Українська радикальна партія /УРП/.

- ▶ Виникла в кінці **1904** р.
- ▶ Лідери: Б. [Грінченко](#), С. [Єфремов](#), М. Левицький, Ф. Матушевський.
- ▶ Мета: соціалістичне перетворення майбутньої України та федеративні відносини з Росією.
- ▶ Наприкінці 1905 р. після кількомісячного самостійного існування УРП об'єдналась з УДП, утворивши Українську демократично-радикальну партію /УДРП/.

6. Українська демократично-радикальна партія /УДРП/.

- ▶ Виникла в кінці **1905** р. Проіснувала до 1908 р., до заснування на її базі непартійного Товариства українських поступовців /ТУП/.
- ▶ Мета: ліберальні перетворення, знищення [експлуатації](#) людини людиною, соціалістичний лад, автономія всім націям на їх території, створення "Просвіт". Брала участь у виданнях практично всіх україномовних часописів.

7. Українська соціал-демократична робітнича партія /УСДРП/.

- ▶ Виникла в грудні **1905** р. шляхом перейменування РУП.
- ▶ Лідери: С. [Петлюра](#), В. [Винниченко](#), Д. Донцов, М. [Порш](#), А. Жук.
- ▶ В основу програми УСДРП лягла Ерфрутська програма німецьких соціал-демократів 1891 р.: право кожної нації на [культурне](#) і політичне самовизначення; широке самоврядування. Були намагання об'єднати партію з РСДРП, але через [теоретичні](#) розбіжності цього не сталося.

8. Українська партія соціалістів-революціонерів /УПСР/.

- Зародилась в 1903/1904 рр., коли з'явилися перші гуртки українських есерів, які на початку 1906 р. об'єдналися в УПСР. Але невдовзі партія була розгромлена, її формування завершилося у квітні 1917 р. на установчому з'їзді. На осінь 1917 р. наймасовіша партія – налічувала 75 тис. чол. УПСР опиралась на селянство та національну інтелігенцію.
- Лідери: М. Ковалевський, П. Христюк, М. Грушевський.
- Мета: "пристосувати соціалістичні ідеї до конкретних форм життя української демократії". Особливий наголос на аграрні перетворення, що забезпечило значний вплив в українському селі. Автономія України.

9. Українська партія соціалістів-федералістів /УПСФ/.

- З 1907 р. по 1917 р. Українська демократично-радикальна партія, будучи складовою частиною ТУП, вела в основному культурологічну роботу. В червні 1917 р. на конференції УДРП перейменована в УПСФ.
- Лідери: С. Єфремов, Д. Дорошенко, Ф. Матушевський, А. Ніковський.
- Мета: соціалізм і федерація.

10. Українська демократично-хліборобська партія /УДХП/.

- Утворена у червні 1917 р. Лідери: Д. Донцов, В. Липинський, В. і С. Шеремети.
- Мета: "боротьбу за державний суверенітет цілого українського народу по всій Україні ми ставимо найважливішою і вихідною точкою нашої політичної програми"; "Українська національна ідея тільки тоді в силі оживити собой українську етнографічну масу, коли вона йде поруч з ідеєю суверенітету українського народу, коли вона кличе до повного національного визволення".

11. Українська партія самостійників-соціалістів /УПСС/.

- Виникла на основі УНП М. Міхновського в грудні **1917** р.
- Лідери: І. Луценко, О. і П. Макаренки, О. Степененко, М. Міхновський.
- Мета: "Незалежна Українська Народна Республіка з парламентом та президентом", "націоналізація землі тощо".

12. Українська трудова партія /УТП/.

- Виникла у жовтні **1917** р.
- Лідери: Ф. Крижанівський та інші лідери кооперативного руху.
- Мета: збереження приватної власності; автономія України.

Отже, на поч. ХХ ст. розпочався процес творення українських політичних партій. Переважна більшість з них відстоювала ідею автономії України в складі демократичної федеративної Росії. Рубікон самостійництва перейшла лише УНП на чолі з М. Міхновським. Після поразки революції 1905/1907 рр. більшість українських партій фактично призупинили свою діяльність або звели її до мінімуму в умовах жорстких переслідувань з боку російського самодержавства. Відродження старих і виникнення нових українських партій відбулося в 1917 р. після падіння російської монархії. Найбільшими і найвпливовішими серед них були УПСР, УСДРП, УПСФ.

Дякую за увагу!